

SZOCIÁLIS ÉPÍTÉS

OROSZLÁNY MIKLÓS

BME Építőművészeti Doktori Iskola 2015 TAVASZ

témavezető: Sugár Péter DLA

konzulens: Dr Kerékgyártó Béla

1. Bevezető

Egy szociális szervezet munkatársa egy kerekasztal beszélgetés során 2012-ben elmondta, hogy meglepődött, hogy ennyi ideig tart egy építőtábor. Utólag azt gondolta, elismerve egyéb előnyeit az építésnek, hogy a Reflekt Stúdió[1] által épített vizesblokk helyett, sokkal hatékonyabban megvalósulhatott volna egy konténeres vizesblokk. A konténer gyorsabban és talán olcsóbban is üzembe helyezhető lett volna. A hozzászólása inspiráló vitát generált, megmutatta, hogy a szociális építőtáborok résztvevői és a felhasználók, szociális munkások között fogalmakban, értelmezésekben hatalmas különbségek vannak. Ugyanez a párhuzamos értelmezés többször megjelent a monori brikett szárító (Fazekas Katalin, Fejérdy Péter, Kemes Balázs, Oroszlány Miklós) építésnek előkészítése során. Az előkészületi munkáknál felvettük a kapcsolatot a Habitat of Humanity magyarországi szervezetével, ahol a legelső észrevétel az volt, hogy egy brikett szárító tizedennyiből is megvalósítható. Bár egyre elismertebbek a szociális építőtáborok, és az építészek aktív szerepvállalása szociálisan problémás helyeken, mégis az érintettekkel, és más segítőkkel, a párbeszéd sokszor párhuzamos síkokon folyik. Mindkét fél érzi a kölcsönös pozitív energiákat és támogatást, de eltérő fogalomrendszerekben gondolkoznak és tevékenykednek. Ezeknek a félreértéseknek a feltárása és tisztázása sokkal hatékonyabb programok lehetőségét eredményezheti.

2. Építészeti vonatkozások

Az építészeti közbeszédben a szociális építés nemzetközileg (és lassan Közép Európában is) kivívta elismertségét és a projektjei helyet kaptak a kortárs építészeti párbeszédben. A projektek jól dokumentáltak, felkereshetőek, sokszor publikáltak, rendszerezettek. A sok kritika és leírás mellett, számos egyedi előnye és karaktere rajzolódott ki ennek a típusú építészetnek. Ezek a jellemzők érthetőek az építész szakma számára és összevethetőek más akár teljesen eltérő léptékű építészeti produktumokkal.

2.1. Oktatás

Szinte mindegyik projekt (Fazekas 2014) kapcsolatban van az oktatással, önkéntességgel. Az önkéntesség nem csupán gazdasági kényszer, hanem egy olyan motorja a folyamatoknak, amely nélkül nem jöhetnének létre az alkotások. Az auburni egyetem (Auburn University, Alabama, USA) Urban Studio programja is a hallgatók lelkesedésére épít. Az egyetemnek ez a külső oktatási helyszíne az Egyesült Államokban, Alabamában, Birmingham-ben működik, ahol környező kistelepüléseknek készítenek rendezési terveket, köztérjavaslatokat, amelyek későbbi fejlesztések alapjai lehetnek. Alabama állam számos vidéki kistelepülése küzd gazdasági nehézségekkel és elnéptelenedéssel. Az 1991-óta működő oktatási program közel 40 településsel működött eddig együtt. Az építész hallgatók tervezési munkája a kezdetektől szoros együttműködésben történik a település lakóival. A települések támogatják a diákok munkáit, a hallgatók lakossági fórumokon keresztül felméri a lehetőségeket, és elkészítik a terveket. Ennél a típusú együttműködésnél szembeötlő a hallgatók nyitottságának az ereje. A rendszerint parttalan vitákba torkolló lakossági fórumok helyett, a diákok vezetésével, konstruktív együttműködés alakult ki. A professzionális irodákkal ellentétben az Urban Studio a diákokon keresztül megtalálja a hangot a különböző lakossági érdekek között. A sokszor naiv, közvetlen hangnem lehetőséget teremt a laikus érdeklődőknek is, hogy bekapcsolódjanak egy szakmai párbeszédbe és egyenrangú félnek érezzék magukat. Ez a közvetlenség vezethet oda, hogy könnyebben részt vesznek a tervezésben, előkészítésben, megvalósításban. A folyamat során az építész hallgatók valós szakmai tapasztalatot szereznek, amelyre a klasszikus egyetemi képzés során kevés lehetőség nyílik.

2.2. Minőség

A szociális alapú építéseknek az egyik legerősebb tárgyi jellemzőjük a bútorszintű részletezettség. A kézi munka és a résztvevők elkötelezettsége lehetővé teszi olyan technológiai és esztétikai aprólékosság létrejöttét, amely a

legtöbb hagyományos építésnél megvalósíthatatlan. A Perbálon épült kukoricagóré (Janesch Péter, Karácsony Tamás és Kemes Balázs) finomságai nem jöhettek volna létre a kis lépték, az időráfordítás és a lelkes önkéntesek nélkül. A kukoricagóré beton szerkezete, annak zsaluzata egyedi megoldással és megmunkálással készült. A filigrán látszóbeton felület és a góré teljessé tevő acél-fa szerkezet hallgatók elmélyült munkájával jöhetett létre ilyen minőségben. Ez a típusú kimunkáltság az, ami utat nyitott a szélesebb körű építészeti érdeklődés felé. A másik lényeges mérnöki vonatkozása a szociális alapú építéseknek, a helyzetek nyitottsága, ami lehetőséget biztosít a kísérletezésre, kutatásra. Az épületek helyszínei, szabályozatlan környezete lehetőséget ad az építéseknek olyan megoldásokra, amelyek kísérletinek számítanak. ABC Architects and Studies iroda² Afrikában épít földházakat. A projektek során nem csak az alapkatásokat alkalmazzák gyakorlatban, hanem a technológiával az egyes projekteket összefűzik, egymásra építik. Egyik legutóbbi épületük Aknaibich-ben Marokkóban épült fel. Az 55nm-es egy termes oktatási egység az importált szerkezeti megoldások helyett, a vasbeton épületek mellett egy lokális építészeti újratervezésével próbálkozik. Az alapozás helyi termékekből készült, a falak vályogból és a tető helyi fából. A földfalaknak az összetétele, kezelése reagál az égtájakra és időjárásra, ezzel fejlesztve tovább a meglévő technológiát. Az ABC Architects munkáiban a föld alapú házak kutatása összefonódik a szociális építészettel, és egy folyamatos fejlesztés láncolatát hozza létre.

2.3. Felelősség

A másik lényeges építészeti vonatkozása a szociális építésnek a közvetlen kapcsolat a felhasználóval. Ennek a szoros együttműködésnek és egymásrautaltságnak az eredménye, hogy az építész felelőssége sokkal kézzelfoghatóbb lesz. Erre a felelősségre épülnek az alabamai Rural Studio korai házépítései. (Oppenheimer, 2002) Ez a stúdió is az auburni egyetemhez kapcsolódik, Alabamában, Newbern környékén működik. Az építész hallgatók valós megrendelőknek terveznek házat és közös munkával megépítik azokat. A kezdeti szociális lakások építésénél több lehetséges megrendelő közül beszélgetések során döntenek el, kivel dolgoznak együtt. Az építész hallgatóknak kell kiválasztaniuk a megrendelőt három mélyszegénységben élő család közül, azt a családot amelyik abban az évben új házat kap. Ezzel olyan döntéssel kezdik a tervezést, amely végigkíséri a ház megvalósulását. Az építésben való személyes részvétel felelősséget ad a megtervezett részleteknek, tervezői döntéseknek. A döntések és eredmények komplex kölcsönhatása már igen korán szembesíti a résztvevő építész hallgatókat tevékenységük súlyával. Ez a típusú tervezői felelősség részét képezi szinte minden szociális építésnek.

3. Szociális vonatkozások

A szociális szférában működő szervezetek egyre gyakrabban működnek együtt szociális építészeti projekteken. Ezek az építőtáborok, szociális építések az ő fogalomrendszerük szerint is értelmezhetőek. Bár tervezői szempontból ezek az építészeti akciók sokkal több lehetőséget rejtnek és valósítanak meg, mint pusztán a szociális hasznuk, érdemes a szociológiai szervezetek szempontrendszerén keresztül is vizsgálni ezeket a munkákat. Ezek az építészeti beavatkozások a számtalan problémára klasszikus megoldásokat is adhatnak. (Oroszlány 2014) Az egyik legkönnyebben és leggyorsabban megközelíthető terület a mélyszegénységben az infrastruktúra hiánya. Ez az a beavatkozási pont, ahol a leghatékonyabban képes az építés segítséget nyújtani a mélyszegénységben élő családoknak.

Az építész szerepének változására, szervezővé válására példa Julia King, aki Indiában építészeti megoldások helyett a házak infrastruktúrájával foglalkozik.³ Felismerve, hogy a szegénységben élőknek a legégetőbb problémája a szennyvízkezelés megoldatlansága, és ennek következményeként a szennyezett ivóvíz, erre a helyzetre keres megoldást. 2010 óta építészként, a szervezőkészségét kihasználva, helyi közösségeknek segít kiépíteni a szennyvízelvezetést. Julia King háttérbe helyezte az építészeti alkotást és egy mérnöki – szociális munkát végez. Egy olyan határterületét a szociális építésnek, tervezésnek, ahol az előbbi kerül túlsúlyba és az építészeti résznek csökken a jelentősége, szinte jelentéktelenné válik.

Dietmar Eberle a Zürichi Műszaki Egyetem egyik vezető professzora tankönyvének bevezetőjében felhívja a figyelmet az olvasók számára, hogy egy olyan érában élünk, amikor a csupán a “design” által vezetett tervezés nem elégíti ki többé a szakmai jószolgálatot. Felhívja a figyelmet arra, hogy az építéseknek fel kell készülniük új szerepükre, amelyben a különböző részterületek koordinációját és a folyamatok strukturálását is meg kell tanulniuk, valamint arra, hogy a mindenkoriban történő diskurzusok megértését a szakma keretein kívül milyen rendkívül fontosnak látja. Használható, értékálló, élhető világ és életminőséget javító építészeti létrehozását javasolja.

A szaktudás egyben nagy felelősség - mondja Sergio Palleroni építész, nemzetközileg elismert környezetvédelmi és társadalmi aktivista, a 2011-es TEDx előadásán, aki egyetemi tanárként hallgatóinak a gyakorlati építészeti oktatás keretein belül arra próbál rávilágítani, hogy átgondolják szakmájuk szerepét, annak érdekében, hogy olyan világpolgárok váljanak belőlük, akik tisztán látják az építészeti szakma szociális, kulturális és környezeti hatásait. Kate Stohr újságíró, az Architecture for Humanity ügyvezető igazgatója, a Design like you give a damn c. kiállítás és könyv társszerzője, ugyanezen c. könyv bevezetésében az elmúlt 100 év humanitárius építészeti lépéseit foglalja össze, amelyet a nyitott kérdéssel fejez be, hogy vajon a huszonegyedik század kezdetére, mint a szociálisan tudatos építészet aranykorszakára fogunk-e emlékezni?

Az 1990-es évek óta, a globalizáció elhatalmasodásával, a túlnépesedés és az elidegenedés időszakában az építészek irányából egyre nagyobb igyekezet, és a lakosok részéről egyre nagyobb igény jelentkezik nem csak az informális, de formális településeken is, olyan minőségi építészeti beavatkozásokra, amelyek javítják a lakhatási helyzetet, fejlesztik a közösséget, segítik az alacsony életszínvonalhoz való alkalmazkodást, biztosítják az elemi szolgáltatásokhoz való hozzáférést, illetve a mindennapi boldogulásban nyújtanak segítséget. Számos a társadalmi felelősségvállalást képviselő építészeti példa található világszerte, amelyekből közvetlenül kirajzolódnak a társadalmi jobblét iránti törekvések jellemző vonásai.

3.1. Építési tapasztalat

Egy kizárólag szociális jellegű hozadéka ezeknek a típusú táboroknak, hogy nagyon gyakran magukba integrálják a foglalkoztatást. A helyiek bevonásával értelmes kereteket adhatnak ezek a projektek a közmunkának, vagy kimozdulást a munkanélküliség kilátástalanságából. Az építésbe való bekapcsolódással az érintettek olyan technológiákat tanulhatnak, amelyeknek kézzelfogható haszna van a mindennapokban. A Mass Design Group kórházépülete Rwanadában, Burerában erre a részvételre alapozta a tervezést és a megvalósítást. Az épület 100%-ban helyi munkaerővel épült, 3898 ember bevonásával. A cél az volt, hogy minél többen vegyenek részt a kivitelezésben, ezért elnyújtották az építkezést és drága gépek helyett emberi munkával oldották meg a feladatokat. Így munkahelyeket hoztak létre és erősítették a projekt közösségi beágyazódását.

3.2. Fordított integráció

A fenti példákon túl talán a legerősebb hatása a Máltai Szeretetszolgálat által megfogalmazott jelenlétnek, és az azon keresztül megvalósuló fordított integrációnak van. A táborok 4-5 hetes időtartalma nem hasonlítható össze a Máltai Szeretetszolgálat több éves folyamatos munkájával az adott helyszínen. Építész oldalról azonban a helyi szervezetek meglévő tapasztalataira és kapcsolataira támaszkodva elegendőnek bizonyulhat ez az idő, hogy kialakuljon egy kölcsönös kapcsolat a helyiekkel, a későbbi felhasználókkal. Ez a típusú együttműködés úgy segíti a mélyszegénységben élők szegregálódásának csökkentését, hogy a számukra ismerős környezetbe vonz be külső embereket, és így könnyedebben áttöri a kezdeti gátakat, hamarabb vezethet eredményre. A szociális építések és ezekhez kapcsolódó táborok rengeteg építész hallgatót vonzanak be olyan mélyszegénységben lévő környezetbe, ahova valószínűleg soha nem jutnának el. Ezeknek a helyzeteknek nem csupán a hallgatók szempontjából van előnye. Ők megismernek más élethelyzeteket, szembesülnek a szegénységgel, de a helyiek is kimozdulnak a mindennapjaikból, és találkoznak más élethelyzetekkel.

4. A monori brikett szárító

A brikettgyártás régóta tervezett programja a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnak. Számos működő példát lehet találni a világban, de Magyarországon még kevés helyen alkalmazzák. A bio-brikett egy olyan fűtőanyag, amit mezőgazdasági és papírhulladékból állítanak elő, kézi erővel. Lehetőséget biztosít, hogy a mélyszegénységben lévők előre megtermeljék a téli tüzelőt. A brikett szárító egy ilyen programhoz kapcsolódik, a munkához biztosít raktárat és a brikettek tárolás közbeni szárítását szolgálja. Monoron a Máltai Szeretetszolgálat közel tíz éve van jelen, számos eredményes szociális programot irányít. A brikett szárító épülete hosszas előkészítés után a BME Építésmérnöki karával közösen valósult meg építész hallgatók részvételével. Egy olyan szociális építés volt a cél, amely megalapozhat egy folyamatos együttműködést az építészek, a szociális munkások és a helyiek között.

4.1. A brikett szárító építése

Az építőtábor keretein belül megépített szárítóépület felhasználja a környezet energiáit és leköveti a körülötte folyó brikettezés munkafolyamatait. A téglák konzolokra helyezett friss, nedves briketteket a nyári napsütés intenzíven szárítja. Ezután az épületbe kerülnek raktározásra. A tömör kisméretű téglák falakat délről melegíti a napsütés, és az északi oldalon kialakított réseken keresztül megindul a belső térben a levegőáramlás. A

napenergia kihasználásával az épületben tárolt brikettek természetes módon száradnak. A félnyereg tetőről összegyűjtött esővízzel a brikettezéshez szükséges vízmennyiséget lehet csökkenteni. A fenntarthatóság elvei a kivitelezés során is megjelentek. A vasbeton sávalap zsaluelemiből a brikettezéshez szükséges raklapok készültek. A vágott téglák maradékát és a tetőhöz használt palafedés hulladékát a környező házak javításához használták fel. Az épület koszorú nélkül, vonóvasakkal készült, így elkerülhető volt a vasbeton koszorú alkalmazása, lerövidítve a munkafolyamatokat. Azzal, hogy ezt a kis épületet építész hallgatók és helyi lakosok építették közösen, egy kölcsönös tanulási folyamat alakult ki. A lassú együttműködés során közösen kellett megoldani a feladatokat, és a helyiek tapasztalatát az egyetemisták előretervezése egészítette ki. Ez e figyelem tette lehetővé a vakolatlan homlokzatokat és az építmény egyedi megoldásait.

4.2. A brikett szárító szociális vonatkozásai

A monori szárítóépület megvalósítása a Máltai Szeretetszolgálattal szorosan együttműködve valósulhatott meg. Szociális programként keretet ad a helyi foglalkoztatásnak, és a megtermelt brikettekkel enyhíti a téli fűtési gondokat. A nyári brikett készítés egy tudatos előrelátást feltételez résztvevőktől. A nyár folyamán 38 egyetemista hallgató fordult meg a monori tabán telepen. Ezek a hallgatók több mint egy hetet töltöttek ott és minden nap együtt dolgoztak a helyi romákkal. A közös munka során a helyiek hozzáállása is alakult az épülettel kapcsolatban. Az építésben részt vevők feltehetően jobban fognak figyelni az épület környezetére is a jövőben, büszkéek a közös munkára.

5. Összegzés

A szociális építéseknek számos szociális és építészeti haszna van. Ezeknek az előnyöknek a számbavétele, rendszerezése, összevetése minden érintett számára előnyös lehet. Tisztázza a szereplők céljait, szerepeit, lehetőségeit. Az építésszek és szociális munkások egyértelműbb, intenzívebb kommunikációja megteremtheti egy sokkal hatékonyabb, az érintetteknek koncentráltabban segítő program kidolgozását, a meglévő kezdeményezések tovább csiszolását. Egyben lehetőséget biztosít egy fenntartható építészeti gondolkodás fejlesztésére, kidolgozásra is. Ez azért lényeges összetevője a szociális építéseknek, mert fenntartható építészet vagy gazdaság nem képzelhető el fenntartható társadalom nélkül.

Hivatkozások

- [1] Reflekt Studio roundtable discussion, "Szociális építészet: az egymásra figyelés, emberség, bizalom műfaja" (<http://reflektstudio.blogspot.hu/>) (2015.03.10.)
- [2] Fazekas K., International outlook, *Biobriquettebuilding_Monor Designbuild* (ISBN 978-963-12-1167-2), Budapest (2014), pp. 18-21.
- [3] Kemes H. B., Student workshops, *Biobriquettebuilding_Monor Designbuild* (ISBN 978-963-12-1167-2), Budapest (2014), pp. 22-23.
- [4] Kemes H. B., "Közösség(i) építés - a fenntarthatóság rétegei az oktatásban" "Közösségi építészet - Építészet/oktatás 2014" conference, conference speech, Budapest, (2014)
- [5] BC Architects, <http://www.bc-as.org/>, (2015.03.10.)
- [6] Bell, Bryan, Katie Wakeford, Steve Badanes, Roberta Feldman, Sergio Palleroni, Katie Swenson, and Thomas Fisher, *Expanding Architecture: Design as Activism*, Metropolis Books, (2008)
- [7] Oppenheimer A., Hursley T., *Rural Studio: Samuel Mockbee and the Architecture of Decency* (ISBN13: 9781568982922), Princeton Architectural Press, New York, (2002)
- [8] Oroszlány M., *Briquette manufacturing, Biobriquettebuilding_Monor Designbuild* (ISBN 978-963-12-1167-2), Budapest (2014), pp. 36-39.
- [9] Quirk V., Introducing "Potty-Girl," The Architect of the Future?, <http://www.archdaily.com/529934/introducing-potty-girl-the-architect-of-the-future/>, (2015.03.10.)
- [10] Dietmar E., *From City to House*, ETH Zürich, Zürich, (2012)
- [11] Stohr K., Sinclair C., *Design like you give a damn: Architectural Responses to Humanitarian Crises* (ISBN13: 9781933045252), Metropolis Books, Mass, (2006)
- [12] Murphy M., Ricks A., Baan I., *MASS Design Group: Empowering Architecture: The Butaro Hospital, Rwanda* (ISBN13 9780615534152), MASS, (2012)
- [13] Kiss D., *Cigánytelep nyolctól négyig*, Magyar Máltai Szeretetszolgálat (ISBN 978-963-89445-0-4), Budapest, (2011)
- [14] Fejerdy P., *Architectural Cooperation, Biobriquettebuilding_Monor Designbuild* (ISBN 978-963-12-1167-2), Budapest (2014), pp. 24-25.